

Innhold

Forord til 2. utgave	11
Kapittel 1	
Å lese i alle fag	15
EVA MAAGERØ OG ELISE SEIP TØNNESSEN	
Lesing som grunnleggende ferdighet	16
Lesing i et mangfoldig tekstunivers	17
Gutter, jenter og lesekulturer	19
Å lese hjemme og på skolen	21
Dagliglivets domene	22
Det spesialiserte domenet	24
Det kritiske domenet eller refleksjonsdomenet	27
Synlig leseopplæring	29
Referanser	32
Kapittel 2	
Framstillingsformer og lesemåter i fagtekster	34
DAGRUN SKJELBRED	
Skolens tekster, en avgrensning	34
Et historisk perspektiv på skolens fagtekster	35
Et analyseeksempel	40
Paratekstlige elementer	40
Sjangrer og framstillingsformer	46
Leseopplæring – leseoppdragelse	49
Referanser	51
Omtalte lærebøker	51
Sekundærlitteratur	51

Kapittel 3

Sammenheng i tekster – avkall på «den røde tråden»? 53

BENTE AAMOTSBAKKEN

Tekstens røde tråd 53

Når blir en tekst en tekst? 54

Mulige analysemåter – tekstlingvistikk 56

Teksten som stabel – de ulike nivåene 57

Sammenhengende eller bruddpreget? 57

Undervegs. Historie 10 57

Oppslagens makrostrukturnivå 61

Oppslagens mikrostrukturnivå 62

Koherens og kohesjon i oppslaget 63

Sammenheng i tekst og illustrasjoner i *Undervegs. Historie 8* 63

Oppslagens makronivå 66

Oppslagens mikronivå 67

Koherens og kohesjon i oppslaget 68

Sammenheng i tekst i matematikkfaget. *KodeX. 10A. Matematikk for ungdomstrinnet* 68

Oppslagens makronivå 68

Oppslagens mikronivå 72

Koherens og kohesjon i matematikkoppslaget 72

Historiefaget og matematikkfaget – forskjeller i utforming? 73

Referanser 74

Faglitteratur 74

Lærebøker 74

Kapittel 4

Om å lese på setningsnivået. 75

EVA MAAGERØ

Innledning 75

Setningsstruktur 76

Nominalisering 78

Hvordan lager vi nominaliseringer? 79

Grammatiske metaforer 81

Å pakke informasjon innenfor setningen 82

Setninger med nominalisering 84

Hva gjør nominaliseringene for oss? 86

Ord i fagtekster 87

Fagterminologi 87

Andre abstrakter.	90
Sammensetninger.	91
Gammeldage ord og ord fra spesialfelt	93
Oppsummering.	94
Referanser	95

Kapittel 5

Metaforer i fagtekster og lærebøker. Retoriske og pedagogiske utfordringer. .	96
--	-----------

NORUNN ASKELAND

Metaforer og teori	97
Metaforer og retorikk	99
Motretorikk og motmetaforer	102
Metaforer og læring.	104
Barn og unges møte med fagspråket.	104
Metaforens pedagogiske funksjon.	105
Eksempler på markert metaforbruk	106
Metaforer og eksempler	111
Metaforer og fortellinger	114
Er metaforer vanskelige å forstå?.	115
Avsluttende kommentarer	117
Referanser	117

Kapittel 6

Sammensatte fagtekster – en multimodal utfordring?	119
---	------------

ANNE LØVLAND

Modal affordans	120
Funksjonell spesialisering	121
Multimodale lærebøker	122
Kontakt med leseren	122
Dokumentasjon	124
Sammensatt mening.	127
Multimodal kohesjon	128
Rytme	129
Komposisjon	130
Informasjonslenking	131
Multimodal lesestrategi	137
Kulturell affordans og kunnskapssyn	140
Referanser	141

Kapittel 7

Fakta i levende bilder	142
Om å lese og lære fra dokumentarisk film	
ELISE SEIP TØNNESSEN	
Lesing, film og kunnskap	143
Hvordan representerer filmen virkeligheten?	144
Hvordan blir stoffet formidlet?	145
Ulike måter å dokumentere på	146
Nyheter som rekonstruksjon	148
Fra kontrapunkt til vendepunkt	150
Dokumentasjon og personlig engasjement	
i Margreth Olins <i>De andre</i>	151
Utvalg og framheving	152
Saklighet og følelser	154
Form og stemning	156
Dokumentarisk film og tekstkompetanse	157
Referanser	158
Filmeksempler	159

Kapittel 8

Når den minoritetsspråklege møter fagteksten	160
MARIA ELISABETH MOSKVIL	
Innleiing	160
Læreplanen <i>Grunnleggende norsk for språklige minoriteter</i>	162
Andrespråkslesing og fyrstespråkslesing	164
Kulbrandstads studie om andrespråkslesing	166
Meir om leseutfordringar på ordnivå	169
To ungdomsskoleelevar i møte med ein norskfagleg tekst	171
Støtte for andrespråkslesing	174
Oppsummering	178
Referanser	178

Kapittel 9

Lesestrategier og metoder. Arbeid med fagtekster i klasserommet	180
ANNE-BEATHE MORTENSEN-BUAN	
Noen myter om lesing	180
Profil av tre lesere	181
Utfordringar for vidarekommen leseopplæring	183
Når eleven møter læreboka	185

Å planlegge viderekommen leseopplæring	187
Kartlegging og vurdering	188
Vurdering	189
Arbeidsoppgaver og differensiering	191
Arbeid med tekst og struktur	194
Arbeid med begreper	195
Lesestrategier	196
Metakognisjon og motivasjon	198
Metakognisjon	198
Motivasjon	200
Lese for livet	201
Referanser	201

Forord til 2. utgave

I alle fag i skolen er vi avhengige av språk for å utvikle kunnskap, forståelse og refleksjon, og i alle fag har vi ulike måter å bruke språket på. Sjangrene vi møter i de ulike fagene, er forskjellige, og måtene vi setter sammen tekster på, fagordene eller terminologien, ja til og med grammatikken, kan variere fra fag til fag. Tradisjonelt snakker vi i skolen om teorifag eller tekstfag på den ene siden og praktisk-estetiske fag på den andre siden, og da tenker vi særlig på at det er i tekstfag, som for eksempel norsk, historie og samfunnsfag, vi møter mange og vanskelige tekster. Antall skriftlige tekster er nok større i de såkalte tekstfagene sammenliknet med de praktisk-estetiske fagene, men kompleksiteten i språket kan være like stor i for eksempel instruksjoner i fag som kroppsøving og kunst og håndverk som i framstillinga i en lærebok i et tekstfag som norsk. Et annet eksempel er mat og helse, der læreboka i 9. klasse språklig sett er svært avansert både når det gjelder terminologi og oppbygging. Å lese i de ulike fagene på skolen byr derfor på ulike utfordringer.

I alle fag møter vi også sammensatte eller multimodale tekster, det vil si tekster som består av flere meningsressurser, slik som verbalspråk, bilder, design, ulike former for typografi, gester og kroppsspråk. Slike tekster har hele tiden vært en del av tekstmangfoldet i samfunnet vårt, men i den seinere tida er vi blitt mer bevisst det faktum at alle tekster er sammensatte, og vi har fått mer kunnskap om slike tekster, og om hvordan de meningsskapende ressursene samarbeider eller eventuelt motarbeider hverandre. Også sammensatte tekster er ulike i ulike fag. I norskboka dominerer kanskje kunstbilder sammen med den skriftlige verbalteksten, mens tabeller og figurer er framtrepende i matematikkboka. Å lese sammensatte tekster byr derfor også på ulike utfordringer i ulike fag.

Den australske språkforskeren Michael A.K. Halliday har sagt at «educational failure is linguistic failure». Med det mener han at elevene må kunne lese og skrive i faget for å lykkes. Å mestre fagets tekster er på mange måter det samme som å mestre faget. Uansett hva vi holder på med i skolen, bruker vi språk, og særlig fra mellomtrinnet og oppover blir språket i de forskjellige fagene stadig mer spesialisert.

I skolen er det en forutsetning at elevene erobrer dette språket. Ikke minst når de skal evalueres, blir det forventet at de kan både lese og selv produsere tekster som er typiske for det enkelte faget.

I denne boka framhever vi noen av trekkene ved de ulike fagspråkene som elevene møter i skolen, og vi forholder oss både til verbalspråket og andre meningsskapende ressurser. Utgangspunktet vårt er at det bør arbeides med språk og tekst i alle fag. Vi mener at det er nødvendig at lærere kjenner til trekk ved språket i sitt eget fag for å kunne hjelpe elever til å lese fagets tekster og både forstå og reflektere over dem. Kunnskapsløftet understreker nødvendigheten av å kunne lese i alle fag og beskriver i hver fagplan hva lesing i det enkelte faget innebærer. I dette ligger det en erkjennelse både av at fagtekster varierer, og også at elevene må lære fagets språk på skolen. Det kommer ikke nødvendigvis av seg selv. Denne boka er laget i håp om at språklig og multimodal innsikt kan være med og gjøre arbeidet med lesing i det enkelte faget mer konkret og målrettet. Dette behovet er bare blitt tydeligere etter at første utgave kom i 2006. Denne andre utgaven er oppdatert med tanke på ny læreplan og ny forskning på feltet, og de aller fleste eksemplene er også nye.

I det første kapitlet presenterer vi lesing generelt, og dessuten tar vi opp hvilke utfordringer elevene møter når de skal lese mer spesialiserte tekster på skolen. Kapitlet er tenkt som et grunnlag for alle de andre kapitlene i boka. I det andre kapitlet presenterer Dagrun Skjelbred et historisk perspektiv på skolens fagtekster, og tar opp utfordringer som sjanger og framstillingsform kan by på i ulike fagtekster. Bente Aamotsbakken ser i det tredje kapitlet på hva som skaper sammenheng og rød tråd i tekster fra ulike fagtradisjoner. I kapittel 4 tar Eva Maagerø opp leseutfordringer på setningsnivået og ser blant annet på utvikling av et faglig begrepsapparat, mens Norunn Askeland i femte kapittel viser hvordan metaforer er en del av uttrykksmåten i fagtekster, og dessuten at metaforer kan by på både språklige og kulturelle utfordringer. Multimodale eller sammensatte tekster nevnes ofte i boka, og i det sjette kapitlet utdyper Anne Løvland hva sammensatte tekster er og viser hvilke kompetanser tekster med ulike meningsskapende ressurser krever av elevene når de leser. Elise Seip Tønnessen tar opp dokumentarfilmen som sjanger i klasserommet i kapittel 7, og bruker aktuelle filmer som eksempler for å si noe om hvilke krav til tekstkompetanse disse setter til leseren. I det åttende kapitlet fokuserer Maria Elisabeth Moskvil spesielt på de minoritetsspråklige leserne og deres lesing av fagtekster, mens Anne-Beathe Mortensen-Buan i det siste kapitlet tar oss med inn i det praktiske arbeidet med lesing og viser ulike lesestrategier og tilnærminger til å vurdere og øve lesekompetansen hos elevene. Alle forfatterne bruker ulike teksteksempler fra ulike fag i skolen for å illustrere og konkretisere det de skriver om. Til sammen peker de ni kapitlene på viktige sider ved den tekstkompetansen elevene trenger for å mestre fagene i skolen.

Boka har kommet til i en felles glede blant alle forfatterne over tekst og lesing, og vi håper at boka kan inspirere studenter og lærere i arbeidet med å utvikle elevenes tekstkompetanse i alle fag i skolen.

Tønsberg og Kristiansand, juni 2015
Eva Maagerø og Elise Seip Tønnessen